

ABDULLA QODIRIY SHE'RIYATIDA MA'RIFATPARVARLIK G'OYALARI

O'rolova Dinora

Hamid Olimjon va Zulfiya nomidagi ijod maktab 10-sinf o'quvchisi

ANNOTATSIYA: Maqolada buyuk jadidlardan biri bo'lgan Abdulla Qodiriyning she'rlari tahlilga tortildi. She'rlarida qalamga olingan o'sha davr jamiyatidagi illatlar va ma'rifatsizlikning sabablari o'rganib chiqildi. Har bir she'r alohida tahlil qilinib, ularning uslubi, mavzusi hamda ilgari surgan g'oyalari o'rganildi.

KALIT SO'ZLAR: "Millatimga bir qaror", "Fikr aylag'il", "Ahvolimiz", "To'y", she'rlar, ma'rifatparvarlik, millat, milliy ruh, jamiyatdagi illatlar.

O'zbek xalqining har bir xonadoniga Otabek, Kumush, Anvar, Ra'nolar qiyofasida kirib borgan Abdulla Qodiriy millat uchun ilm-ma'rifat suv va havodek zarur bo'lgan, yurt tepasida johil shaxslar egalik qilayotgan bir zamonda hayotini tazyiqlar, xavf-xatarlar ostiga qo'yib bo'lsa ham millati uchun yozishdan to'xtamadi. Adib ko'p asrlik milliy adabiyotimiz rivojida keskin burilish yasab yangi bosqichni boshlab bergan nodir asarlar yaratdi. Bu jihatdan, Muxtor Avezov "Abdulla Qodiriy asarlari 1920-yillarda go'yo tekis sahroda to'satdan Pomir tog'lari vujudga kelgandek paydo bo'ldi..."-deb ta'kidlagan edi. U yaratgan qahramonlari orqali xalqni hamisha ma'rifatli bo'lishga, jamiyatdagi illatlarni yo'q qilishga, ma'naviyat va ma'rifatni, milliy qadriyatlarni yuksaltirishga undadi. Shu bilan birga, ijodkor barcha asarlarida o'zbek xalqiga xos bo'lgan milliy ruhni tarannum etdi. Ushbu milliy ruhni uning nafaqat nasriy asarlari, balki oz sonli she'rlarida ham kuzatishimiz mumkin.

“Togʻlarning viqorini koʻrish uchun ulardan uzoqlashish zarur, xuddi shunday holat buyuk ishlar va buyuk shaxslarda kuzatiladi. Abdulla Qodiriyning soʻnmas ijod bahosining buyukligini koʻrish va tushunish uchun yarim asrdan ortiq vaqt talab etildi” – deb yodga olgan edi Izzat Sulton oʻz esdaliklarida. Darhaqiqat, ijodkorning yozgan asarlarini, gʻoyalarini bir asr oʻtgan boʻlsa-da toʻliq anglab yetolganimiz yoʻq. Abdulla Qodiriy shoir sifatida yozgan sheʼrlari bor-yoʻgʻi “Toʻy”, “Ahvolimiz” va “Millatimga bir qaror”. “Fikr aylagʻil” kabi oz boʻlsa-da oʻzining, mavzulari, mazmuni, chuqur maʼnolari bilan hozirgacha ahamiyatini yoʻqotmay kelmoqda. Qodiriyning shoir sifatidagi ilk sheʼri “Toʻy” boʻlib u daʼvat, chaqiriq ruhida yozilgan. Sheʼrda milliy urf-odatlarimizdan biri hisoblangan toʻy marosimi tanqid ostiga olingan. Toʻy boy, maʼlum bir moddiy resursga ega boʻlganlar uchun pisand boʻlmasa-da, beva-bechora mehnat ahli uchun koʻp hollarda anchagina qiyin boʻlgan. Buning ortidan koʻplab mehnatkash va kambagʻal xalq qarzga botib, halokat yoqasiga borib qolardi. Shuning uchun ham ijodkor “kori maʼjusi, kori shayton toʻy”lardan voz kechishga daʼvat etib,

*Besh kun toʻyni soʻngidin
Ketibon mulklar bois figʻon toʻy.*

Boyon toʻyigʻa yerlilar qarab

Etdi sarf toki tandagi jon toʻy¹.-deya arz qiladi. Bu haqida ijodkor oʻzining yana bir sheʼri “Fikr aylagʻil”da ham

“Yer sotarlar elda necha toʻy bajo etmak uchun,

Chunki bidʻatin yoʻlida ham fidodur jonu tan”²- deya shu mavzuga qayta murojaat qiladi. Bundan mamlakatda avj olgan ochlik, qashshoqlik vaqtida shoir ushbu muammoga befarq qarab turolmaganini anglashimiz mumkin. Eʼtiborlisi shundaki, bu masala hozirgi vaqtda ham jamiyatdagi muammolardan biri boʻlib

¹ Abdulla Qodiriy, “Sadoyi Turkiston” 1915 yil, 64-son, 20 mart, 2-bet

² Abdulla Qodiriy “Oina” jurnali, 1915 yil, 12-son, 5-bet

qolmoqda. Bu borada Xayriddin Sulton: “Eng muhimi, o‘zbek xalqining milliy g‘oyasini juda muxtasar tarzda, bor-yo‘g‘i ikkita so‘z orqali ifoda etsa bo‘lar ekan. Ya‘ni asrlar sinovidan o‘tib, o‘tda yonmaydigan, suvda cho‘kmaydigan, tuproqda chirimaydigan metin bir tushuncha, sobit bir e‘tiqod bo‘lib shakllangan, o‘zbek xalqining hayot va mamot tarziga aylangan bizning g‘oyamiz “to‘y-hasham” degan soddagina so‘zlarda mujassam topar ekan. Bu o‘rinda “to‘y” so‘zi faqat to‘y-tantanani emas, balki milliy odatlarimiz bilan chambarchas bog‘langan, marjonday tizilib keladigan bir qator tushunchalarni – a‘za, ma‘raka-marosimlarni anglatsa, “hasham” so‘zi dabdaba, namoyish, boyligi yoki mavqeyini (bor-yo‘qligidan qat‘i nazar) ko‘z-ko‘z qilib, shundan chuqur mamnuniyat va qanoat his etib yashashni anglatadi”³.-deb aytib o‘tgan. To‘g‘ri, to‘y oshna-og‘ayni, qarindosh-urug‘, qo‘ni-qo‘shni, mahalla-ko‘yni bir-biriga yaqinlashtiradi. Biroq ikkala adib ham bu milliy urf-odat va an‘analar ortidan isrofgarchilikka yo‘l qo‘yilishini xohlamaydi.

Xuddi shunday, Qodiriyning “Ahvolimiz” she‘rida yoritilgan mavzular, muammolar ham haligacha o‘zgarmaganini payqash mumkin.

*Ko‘r bizning ahvolimiz, g‘aflatda qanday yotamiz,
Joyi kelgan chog‘ida vijdonni pulg‘a sotamiz.*

G‘aflatda yotgan millatga murojaat qilar ekan ijodkor jamiyatdagi bir qancha illatlarni sanab o‘tadi. Jumladan, yoshlarning “kokil solib, oh-voh” bilan o‘tayotgan umrlariga achinadi. Hamda ularning “har kun takyalarda nasha ko‘knori chekib” o‘tirishini millatdagi qoloqlik, loqaydlikning bir sababi qilib ko‘rsatadi. Shu bilan birga, she‘rda, asosan, ilmsizlikni, johillikni qoralaydi va xalqni ma‘rifatga da‘vat etadi. Ota-onalarni farzandlariga ilm, odob, so‘z odobini o‘rgatishga chorlaydi.

Shunday qilib, ijodkor uyqudagi, g‘aflatdagi millatni uyg‘otishni o‘zining burchi deb bilib, bu mas‘uliyatni bo‘yniga oladi.

³ Xayriddin Sulton. “Odamlardan tinglab hikoya”. “O‘zbek xalqining milliy g‘oyasi”.-T.: “Adabiyot”, 2020.-B.263

*Kelingiz yoshlar, ziyolilar bu kun g'ayrat qiling,
Uxlaganlarni agar qodir esak uyg'otamiz.*

“Millatimga bir qaror” she’rini diqqat bilan o`qib chiqar ekanmiz, jaholat botqog`iga botgan bir millatga qarata aytilgan chaqiriq ekanligini anglaymiz. Nodonlik ta’siridan zulmatga aylangan to`rt faslni ma’rifat chirog`i bilan yoritib hayotini bahorga aylantirish mumkin ekanini ta’kidlar ekan, xalqni ko`proq ilmga, ma’rifatga sarmoya kiritishga, boylarni ham isrofgarchilikdan qochib pullarini maktablar uchun sarflashga undaydi. Zero, Avaz O`tar tili bilan aytganda:

Ochinglar, millati vayronni obod etgusi maktab
O`qusin yoshlarimiz, ko`ngluni shod etgusi maktab.
Qayu millatga bizdek gar nasimi inqiroz yetsa,
Anga albatta mustahkamlik ijod etgusi maktab.

Shu o`rinda yetim va bechoralarni ham o`ylab, ularning och qolmasliklari uchun ko`proq ehsonlar qilish kerak ekanini ta’kidlab o`tadi.

*Bizning johilligimizni ko`rib ul shod bo`lganlar,
Ko`rib mashg`uliyatimizni ilmg`a sharmisor o`lsun.*

Ushbu baytda esa xalqning ilimli bo`lib, johillikdan qutulgan davriga umid bog`lash, yorqin kelajakni orzu qilish yaqqol aks etgan. Millatning kelajagini bunyod qilishda hamma birga harakat qilishi kerakligini aytgan.

Adibning shoir sifatida yozgan so`nggi she’ri “Fikr aylag`il” ham mavzu dolzarbligi, jamiyatda tutgan ahamiyati bilan qolgan she’rlari kabi o`quvchiga o`zgacha ta’sir o`tkazadi. Ushbu she’rida jamiyatdagi “fosiq, johil va chapan” kimsalarni tanqid qilgan. Kishilarning bir-biriga bo`lgan munosabatini, odamlar orasidagi dushmanlikni qoralagan. Bu she’rda ham johillik, isrofgarchilik, oqibatsizlik kabi illatlar bosh mavzu bo`lib xizmat qilgan. Yana bir e’tiborli jihati, u she’rlarini yozar ekan ularning oxirida isyonini biroz yumshatib o`zining qattiq tanqidi va ochiq muhokamasi uchun soddagina uzr aytib qo`yadi. Bu esa ijodkorning o`ziga xos samimiyatini ko`rsaib beradi. Bu bilan u she’ri orqali

o`quvchiga yana bir qadam yaqinlashgandek bo`ladi va gaplari, ilgari surgan goyasi insonlarga chuqurroq ta`sir qilishiga erishadi. Masalan, “Fikr aylag`il” she`ri so`ngidagi:

*Qodiriy nazdingiza oz hasratidin so`yladi,
Ayb etub qilmang haqorat, muhtaram ahli vatan.*

misralardan o`quvchi anchagina mutaassir bo`ladi. Bundan ko`rinadiki, ijodkorning she`rlari nafaqat mavzusi bilan, balki o`zining samimiyati, soddaligi bilan ham o`quvchilar ko`nglidan joy olar ekan. Muhimi, she`rlar har qanday insonga ha birday tushunarli va ta`sirlidir. Bu she`rlarni o`qigan har qanday inson qalbida ezgulik uchun kurash alangasi o`t olishi, atrofidagi muammolarga bo`lgan befarqlikdan voz kechishi ayni haqiqat.

Xulosa qilib aytganda, buyuk adib ijodida uning she`rlari o`ziga xos ahamiyatga ega. Ta`kidlash joizki, adib mana shunday o`lmas asarlari, she`rlari, romanlari, hikoya, ocherk va maqolalari bilan o`zbek adabiyotida o`chmas iz qoldirdi. Uning o`zbek millati oldidagi xizmatlari haqida Islom Karimov shunday degan edi: “O`zbek xalqining ma`naviyat va ma`rifatini, milliy qadriyatlari va ongini yuksaltirish yo`lida u zotning qilgan xizmati beqiyosdir”. Qodiriyning buyuk siymosi, mangu barhayotligi haqida o`ylar ekanmiz beixtiyor Navoiyning bir baytini yodga olamiz:

*Bu gulshan ichraki yo`qtur baqo gulig`a sabot,
Ajab saodat erur, chiqsa yaxshiliq bila ot.*

Mana shunday “ajab saodat”ga erisha olgan so`z zargari haqida qancha ko`p yozsak shunchalik oz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdulla Qodiriy, “Sadoyi Turkiston” 1915 yil, 64-son
2. Abdulla Qodiriy “Oina” jurnali, 1915 yil, 12-son
3. Xayriddin Sulton. “Odamlardan tinglab hikoya”-T.: “Adabiyot”, 2020
4. Umarali Normatov. “Qodiriy mo`jizasi”-T.: “O`zbekiston”, 2010